

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning

Övergripande information

Utgivna skrifter i denna serie:

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning. Övergripande information. Best. nr: 00262

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med adhd. Best. nr: 00144

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med autismspektrumtillstånd. Best. nr: 00272

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med lindrig utvecklingsstörning. Best. nr: 00438

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Best. nr: 00360

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med psykisk ohälsa. Best. nr: 00332

Vid förfrågan kan skrifterna tas fram i alternativa format som till exempel e-bok, punktskrift eller lättläst.

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning

Övergripande information

© Specialpedagogiska skolmyndigheten

Ansvarig på Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM): Aya Stehager

Redaktör: Annika Wallin, Blira Konsult AB

Text: Ylva Branting och Annika Wallin

Grafisk form: Liljedal Communication AB

Illustration: Liljedal Communication AB

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar 2021

ISBN: 978-91-28-01010-8, tryckt

978-91-28-01011-5, pdf

Best.nr: 00262

Tack till Pirjo Lahdenperä på Mälardalens högskola som har lämnat synpunkter på vissa delar av texten.

Tack också till Carina Forslund, som har berättat om verksamheten på vuxenutbildningen i Norrköping.

SPSM står som ensam ansvarig för innehållet i skriften.

Den här publikationen kan du ladda ner i pdf-format i

Specialpedagogiska skolmyndighetens webbutik: www.spsm.se/webbutik

Vill du ha publikationen i alternativa format beställer du det från order@spsm.se

Förord

Vuxenstudier kan handla om att komplettera tidigare utbildning, utbilda sig i ett nytt yrke, lära sig svenska, ta till vara på sin begåvning eller att bygga vidare på intressen. Personer med funktionsnedsättning ska ha samma möjlighet att utbilda sig som andra medborgare har. Den här skriften beskriver fyra centrala områden som tillsammans bildar basen i arbetet för en likvärdig utbildning. Dessa områden är tillgänglighet, delaktighet, inkludering och ett interkulturellt perspektiv. Utbildningsanordnare som arbetar aktivt med dessa frågor ger alla studerande, oavsett funktionsförmåga, bättre förutsättningar att nå målen för sina studier.

Den här skriften utgör grunden i en serie om att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning. Den presenterar lagar, regler och berättar om ansvar för, och finansiering av, stödinsatser inom olika utbildningsformer. De andra skrifterna i serien beskriver specifika stödinsatser för vuxenstuderande med adhd, autismspektrumtillstånd, läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, psykisk ohälsa samt lindrig utvecklingsstörning. Som titeln anger handlar

det om stöd i studiesituationen. På senare tid har ordet ”studiesituation” emellertid kommit att ersättas av ”lärmiljö”. Eftersom serien har producerats under flera år ligger titeln fast men vi använder främst ordet lärmiljö i texterna. I enlighet med Skolverket menar vi att lärmiljöer är alla de miljöer som den studerande möter i sin utbildning. Lärmiljön omfattar alltså lektioner och raster men även annat som till exempel studiebesök.

Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning gavs ut första gången år 2007. Skriften har reviderats flera gånger sedan dess.

Den här skriften och övriga titlar i serien ingår i ett webbaserat studiepaket som du kan läsa mer på på sidan 30.

Innehåll

Förord	3
Innehåll	5
Kravet på tillgänglighet omfattar alla utbildningar	6
Fyra samverkande områden av tillgänglighet	8
Inkludering för allas delaktighet	11
När alla drar åt samma håll	12
Delaktighet i lärmiljön	14
Stöd ur ett interkulturellt perspektiv	15
En stöttande organisation	18
Ansvar för och finansiering av stödinsatser	19
Stöd för att livssituationen ska fungera	26
Referenser och lästips	29
Studiepaket vuxen	32

Kravet på tillgänglighet omfattar alla utbildningar

Utbildning ger individen ökade möjligheter att göra egna livsval och att delta i demokratiska processer och samhällsliv. Det ger makt och frihet. Utbildning är också en viktig förutsättning för att få arbete och lön. Personer med funktionsnedsättning som grupp har generellt sett lägre utbildningsnivå, lägre inkomst och sämre förankring på arbetsmarknaden än befolkningen i övrigt. En förklaring till det är att många utbildningar är otillgängliga. Att lärsituationen görs tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning är viktigt både för individerna och för samhället i stort. Mångfald berikar. Möten mellan olika erfarenheter, perspektiv och kunskaper ger förutsättningar för utveckling.

Alla ska få utbilda sig

I Sverige garanteras de mänskliga rättigheterna framför allt genom grundlagarna. I regeringsformen, som reglerar hur landet ska styras, står att det allmänna ska verka för att alla människor ska uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället. Det allmänna ska också motverka diskriminering bland annat på grund av funktionsnedsättning. Inom utbildningspolitiken uttrycks detta som att alla ska få möjlighet att utbilda sig.

Bristande tillgänglighet är diskriminering

Bristande tillgänglighet räknas som diskriminering enligt diskrimineringslagen. Med bristande

tillgänglighet menas att en person med en funktionsnedsättning missgynnas, genom att skäligen åtgärder för tillgänglighet inte har vidtagits för att personen ska få jämförbar situation med personer utan funktionsnedsättning. Diskrimineringslagen förbjuder diskriminering inom utbildningsverksamhet. Alla utbildningsanordnare, även privata, omfattas av krav på aktiva åtgärder för att förebygga och motverka diskriminering av studerande.

Utbildning är en rättighet

Sverige har förbundit sig att följa FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Konventionen förtydligar att mänskliga rättigheter även omfattar personer med funktionsnedsättning och handlar om icke-diskriminering, lika möjligheter, tillgänglighet och jämställdhet. Artikel 24 i konventionen säger att personer med funktionsnedsättning ska ha tillgång till bland annat vuxenutbildning och livslångt lärande, utan diskriminering och på lika villkor som andra. I detta syfte ska konventionsstaterna säkerställa att personer med funktionsnedsättning erbjuds ändamålsenlig anpassning.

Varje verksamhets ansvar

Ansvars- och finansieringsprincipen är en av de bärande principerna inom funktionshinderspolitiken. Den säger att varje sektor i samhället ska

utformas och bedrivs så att den blir tillgänglig för alla medborgare, och att kostnaderna och de nödvändiga anpassningsåtgärderna ska finansieras inom den ordinarie verksamheten. Det innebär att utbildningsanordnare har ett ansvar att avsätta pengar i sin budget för att göra lärmiljön tillgänglig. Ibland görs avsteg från principen. Det finns till exempel undantag som regleras i förordningar som säger att en del utbildningsanordnare har möjlighet att söka bidrag för vissa anpassningar och stödinsatser (läs mer om detta på sidorna 22–28).

Diskrimineringsombudsmannen (DO)

Diskrimineringsombudsmannen ska se till att diskrimineringslagen följs och tar emot och utreder anmälningar om diskriminering, ger råd om hur till exempel skolor kan arbeta förebyggande mot diskriminering, granskar utbildningsanordnarens aktiva åtgärder mot diskriminering och informerar om skyddet mot diskriminering.

Diskrimineringslagen

Diskrimineringslagen syftar till att motverka diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter utifrån sju diskrimineringsgrunder: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. Diskrimineringslagen innehåller förbud mot både direkt och indirekt diskriminering. Direkt diskriminering är att missgynna eller behandla någon sämre än någon annan exempelvis för att personen har en funktionsnedsättning. Indirekt diskriminering är att någon missgynnas genom tillämpning av en bestämmelse, ett kriterium eller ett förfaringsätt som framstår som neutralt, men som kan komma att särskilt missgynna vissa ur någon av de grupper som räknades upp här ovan.

Det räknas dock inte som diskriminering om bestämmelsen eller förfaringsättet har ett berättigat syfte och de medel som används är lämpliga och nödvändiga för att uppnå syftet. Har en domstol bedömt att en person har diskriminerats har personen rätt till diskrimineringsersättning.

Fyra samverkande områden av tillgänglighet

En funktionsnedsättning innebär att en person har en nedsättning i sin fysiska, psykiska eller intellektuella funktionsförmåga. Nedsättningen kan vara medfödd eller ha uppstått som följd av en sjukdom eller av en skada.

Fysiska funktionsnedsättningar kan till exempel innebära nedsatt rörlighet i någon del av kroppen, nedsatt syn eller nedsatt hörsel.

Psykiska, neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar kan bland annat innebära att personen har nedsatt koncentrationsförmåga eller nedsatt minne. De flesta sådana funktionsnedsättningar är dolda och syns inte utanpå.

Det är viktigt att komma ihåg att personer med funktionsnedsättning utgör en heterogen grupp. Olika funktionsnedsättningar får olika konsekvenser. Graden av nedsättning, och hur den tar sig uttryck, kan också variera stort mellan olika personer med samma diagnos.

Funktionshinder uppstår i miljön

Funktionshinder uppstår när omgivningen inte är tillgänglig. Utbildningsanordnare främjar en tillgänglig lärmiljö genom att identifiera och undanröja hinder och genom att aktivt åtgärda, utveckla och förbättra lärmiljön.

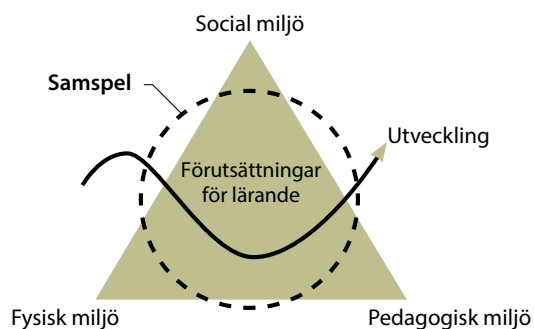
Fyra tillgänglighetsområden

Tillgänglighet handlar om att eleverna ska få tillgång till lärande och gemenskap i hela lärmiljön. I arbetet med att tillgängliggöra utbildningen är dessa fyra områden centrala: förutsättningar för lärande, fysisk lärmiljö, social lärmiljö och pedagogisk lärmiljö.

Förutsättningar för lärande är ett övergripande område. Det innebär bland annat att utbildningsanordnaren främjar rätten till lärande, hälsa och

trygghet, rätten till delaktighet och rätten till språk och kommunikation.

Med stöd av tillgänglighetsmodellen som visas på den här sidan kan skolan synliggöra ett helhetsperspektiv på lärande och utveckling, kopplat till hela lärmiljön. Modellen består av en triangel som visar de fyra tillgänglighetsområdena och hur de samspelar med varandra.

En fysiskt tillgänglig lärmiljö

I lärmiljön innebär fysisk tillgänglighet att den studerande kan ta sig fram till platsen för utbildningen, ta sig in i lokalerna, vara där och ha möjlighet att orientera sig där utan svårigheter. Det gäller både inom- och utomhusmiljöer. För att alla studerande ska kunna delta i studierna måste rummen, inredningen och utrustningen vara tillgängliga. Det innebär till exempel att det inte ska finnas några nivåskillnader som utestänger personer som använder rullstol och att det finns välplacerade skyltar med tydlig text så att personer med nedsatt syn kan hitta rätt i byggnaden. Undervisningssalar, parkeringsplatser, toaletter, bibliotek och andra utrymmen ska vara åtkomliga, användbara och framkomliga för alla studerande. Andra generella åtgärder är hissar, ramper, dörröppnare, bra belysning, hörteknisk utrustning, teleslinga,

ljuddämpande åtgärder, kontrastmarkering och informationsskyltar med punktskrift och piktogram. Det handlar också om att tänka igenom möbleringen i lokalerna. Studiematerial – och även kaffeautomater – måste placeras så att alla kan nå dem. Utbildningsanordnarens tekniska utrustning, som till exempel datorer och programvaror, ska vara tillgängliga för studerande med funktionsnedsättning. Även allergiframkallande växter bör undvikas i inomhusmiljön eller i nära anslutning till luftintag och entréer. Vissa rengöringsmedel kan också orsaka besvär för allergiker.

En pedagogiskt tillgänglig lärmiljö

Pedagogisk tillgänglighet handlar om att skolans medarbetare har kunskap om lämpligt pedagogiskt stöd. Tillgängligheten ökar när pedagogen har genomtänkta strategier i undervisningen och använder digitala verktyg och anpassade läromedel när det behövs. Utgångspunkten ska vara att hitta lösningar som inkluderar den studerande i undervisning och sociala sammanhang. Även kommunikation och information ska vara tillgänglig. Kurslitteratur och studiematerial ska kunna göras tillgängliga i format som till exempel punktskrift, teckenspråk och som e-bok. Medel för att öka den pedagogiska tillgängligheten kan vara kognitivt stöd, anteckningsstöd, alternativa prov- och tentamensförhållanden, särskilda programvaror, en stödperson eller teckenspråkstolk. Läs mer om specifika stödinsatser i de andra skrifterna i serien (se förteckning på sidan 2).

En socialt tillgänglig lärmiljö

Social tillgänglighet betyder att den studerande kan delta i samspel och kommunikation med lärare och andra studerande i såväl undervisningen som på ledig tid mellan lektionerna. Den studerande ska mötas med respekt så att han eller hon känner sig accepterad och delaktig. Varje studerande måste kunna delta i grupparbeten, undervisning och pedagogisk handledning. Lika viktigt är det att till

exempel kunna vara med vid fikapauserna, att det finns en stödperson som kan svara på frågor och tillgång till vilorum för den som behöver det.

Inventera tillgängligheten

På nästa sida finns förslag på checklistor för inventering av tillgängligheten. De kan användas vid en skyddsronnd eller arbetsmiljöronnd. Det är en fördel om de som gör inventeringen har kännedom om, eller egen erfarenhet av, funktionsnedsättning.

Tillgängliga läromedel

I söktjänsten Hitta läromedel kan du hitta läromedel med egenskaper som inspelad text, lättläst text eller långsam progression, liksom läromedel i digital form som ger möjlighet till textmedföljning eller till att göra individuella inställningar.

Se www.spsm.se/hittalaromedel

- SPSM producerar läromedel med punktskrift, på teckenspråk eller med Pictogram, till exempel.
- Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, tillgängliggör kursmaterial för högskolestudier samt distribuerar litteratur och samhällsinformation i tillgängliga format.
- SRF Fortbildning producerar studiematerial till personer med synnedsättning eller dövblindhet som deltar i statsbidragsfinansierade studiecirklar och till elever vid folkhögskolor.

Myndigheten för delaktighet

Myndigheten för delaktighet, MfD, har verktyg och stöd för tillgänglighetsarbetet: inspirationsfilmer, sammanställningar av lagar på området och metodstöd. Testa gärna Funktionssimulatorn, som syftar till att visa hur klassrumsmiljön kan uppfattas av elever med kognitiv funktionsnedsättning och elever med hörselnedsättning. Gå in på <https://www.mfd.se/inspiration/larande-exempel/funktionssimulatorn/>

Checklista för förutsättningar för lärande

- Erbjuder skolan en kommunikativ lärmiljö? Finns det flera olika kommunikationssätt? Finns det studiehandledning på modersmål? Främjar skolan modersmål och tvåspråkighet?
- Uppmärksammar utbildningen traditionella könsroller och roller?

Checklista för fysisk tillgänglighet

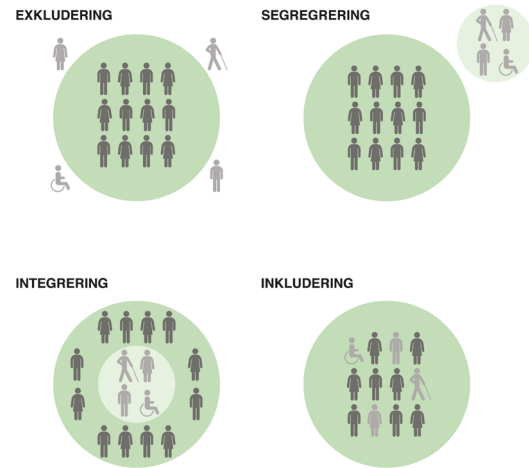
- Finns krav på tillgänglighet vid upphandling av produkter och tjänster? Är teknisk utrustning som datorer och programvaror tillgängliga?
- Finns tillgång till avskilda platser för vila och återhämtning?
- Kan de studerande agera självständigt utan att behöva be andra om hjälp? Exempelvis: be om hjälp vid kaffeautomaten eller be om hjälp med datorprogram.
- Finns hinder som gör att personer med funktionsnedsättning måste ta omvägar för att ta sig fram i lokalerna, eller in i lokalerna? Finns hissar och ramper? Är dörröppnare placerade så att de är lätta att komma åt? Är dörrar och trappsteg kontrastmarkerade? Är entrén utformad så att alla kan hitta till, och använda, receptionen?
- Finns informationsskyltar med punktskrift och bilder? Finns orienteringsmärken som gör det lättare att hitta rätt och känna igen sig?
- Finns en policy för allergena växter och starka dofter i lokalerna, exempelvis rengöringsmedel? Är det lätt att hitta och välja allergifria alternativ i serveringen?
- Är belysningen god? (Tänk på att lysrörsljus kan vara störande för en del.)
- Är ljudmiljön god? (Tips! Arbetsmiljöverket har en app för att mäta buller.)
- Finns fungerande hörteknisk utrustning, till exempel teleslinga och ljuddämpande åtgärder?
- Är salar och rum utformade för att fungera för studerande som behöver kunna skärma av intryck? ("Röriga" klassrum eller salar med stora glaspartier mot korridorer där det är mycket liv och rörelse kan medföra svårigheter.)

Checklista pedagogisk och social tillgänglighet

- Har lärare, studie- och yrkesvägledare, stödpersoner, personal i matsalen, kaféet, vaktmästeriet och studiekamrater kunskap om olika funktionsnedsättningar så att de kan ge ett bra bemötande?
- Finns det någon som har kompetens och tid för att kartlägga studerandes behov av stödinsatser?
- Har utbildningsanordnaren utsett ansvariga personer, och gett dem tid i deras tjänster, för att ge extra handledning, kognitivt stöd, erbjuda tillgängliga läromedel och annat stöd?
- Arbetar utbildningen med att stödja studerande med teknisk utrustning, digitala verktyg och hjälpmedel?
- Finns teknisk support till lärarna kring digitala verktyg? Fungerar datasupporten och finns rätt programvaror inlagda? Får lärarna utbildning och fortbildning inom it-stöd?
- Erbjuder utbildningen alternativa former för prov eller tentamen, som: förlängd provtid, att dela upp ett prov eller en tentamen på flera tillfällen, att få möjlighet att skriva svaren på dator, att bearbeta text med hjälp av talsyntes, att få möjlighet att göra prov muntligt istället för skriftligt, att få uppgifter upplästa?
- Finns möjligheten att få anteckningsstöd på lektioner och föreläsningar?
- Finns rutiner för att ta fram kurslitteratur och studiematerial i alternativa format som till exempel punktskrift, lättläst eller e-bok?
- Hur fungerar utbildningen på distans? Är den digitala lärmiljön tillgänglig? Finns det möjligheter att ta del av lektioner och digitalt, i förväg och eller i efterhand? Hur ser den sociala tillgängligheten ut vid distansstudier?
- Kan varje studerande delta i samarbete och kommunikation med lärare och andra studerande i såväl undervisningen som på ledig tid mellan lektionerna?
- Hur ser tillgängligheten ut vid grupparbeten?
- Finns möjlighet att skapa mindre undervisningsgrupper vid behov?
- Används visuellt stöd i undervisning och annan kommunikation?

Inkludering för allas delaktighet

Under tidigare sekel var personer med funktionsnedsättning ofta exkluderade från grundläggande utbildning. *Exkludering* innebär att en person eller grupp utestängs från ett sammanhang eller en verksamhet. När staten och kommunerna började ta ansvar för att även personer med funktionsnedsättning skulle få utbildning skedde det nästan uteslutande genom segregerade skolnätverk. *Segregering* betyder att vissa grupper hålls åtskilda från övriga befolkningen och det handlade om att särskilda skolor skapades för personer med olika funktionsnedsättningar. Först på 1960- och 1970-talen ökade integreringen i skolan. *Integrering* innebär att utbildningen öppnar sina dörrar för alla, men kraven ställs sedan på individen som ska anpassa sig. En integrerad studerande tillåts delta i den ordinarie undervisningen och fokus ligger på att hitta individuella lösningar så att han eller hon kan få utbildning utan att läraren behöver ändra sitt arbetssätt för den övriga gruppen. På 1990-talet blev delaktighet och jämlikhet nya ledord och man började tala om inkludering istället för integrering. I en *inkluderande* undervisningssituation ställs kraven på verksamheten och inte på individen. Det är verksamhetens ansvar att erbjuda aktiviteter där alla studerande kan delta på sina villkor utan att någon utestängs systematiskt. Utgångspunkten är att gruppen är heterogen och det är i gruppen som olikheterna gestaltar sig, inte i en särskild individ. Inkludering handlar alltså om mycket mer än att rent fysiskt placera studerande med funktionsnedsättning i samma klassrum som studerande utan funktionsnedsättning. Det handlar om att se olikheter som något positivt, att arbeta med gruppen som en helhet, undvika särlösningar och att ha delaktighet som mål. Inkludering innebär också att arbeta strukturellt för att undvika särlösningar som systematiskt utestänger studerande från pedagogiska och sociala sammanhang på skolan. Ett inkluderande arbetssätt ser olika ut i olika situationer. Det är viktigt att grupperna är dynamiska, föränderliga och att de kan se olika ut vid olika tillfällen. Det innebär att man ibland, på vissa lektioner, kan ha lösningar som enskild undervisning eller mindre grupper som då kan vara det bästa utifrån den studerandes behov.

Fakta

FN:s standardregler beskriver internationella regler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning full delaktighet och jämlikhet. De är föregångare till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Salamancadeklarationen handlar om hur skolan ska anordna undervisningen för elever i behov av särskilt stöd. Salamancadeklarationen bygger på FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och FN:s Standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning.

Handikappreformen kom 1994 och omfattar bland annat LSS, lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade.

tighet som mål. Inkludering innebär också att arbeta strukturellt för att undvika särlösningar som systematiskt utestänger studerande från pedagogiska och sociala sammanhang på skolan. Ett inkluderande arbetssätt ser olika ut i olika situationer. Det är viktigt att grupperna är dynamiska, föränderliga och att de kan se olika ut vid olika tillfällen. Det innebär att man ibland, på vissa lektioner, kan ha lösningar som enskild undervisning eller mindre grupper som då kan vara det bästa utifrån den studerandes behov.

När alla drar åt samma håll

– exempel på ett inkluderande arbetssätt i praktiken

Vuxenutbildningen i Norrköping arbetar inkluderande sedan flera år. Stödenheten utgör navet i arbetssättet. De har ett nära samarbete med skolans personal och med fristående aktörer som anordnar yrkesutbildningar på gymnasial nivå.

I Norrköping studerar runt 4 200 elever på komvux på grundläggande eller gymnasial nivå eller på yrkesutbildningar. Under 2020 fick cirka 530 av dem stöd på Stödenheten.

– Eleverna som kommer till oss kan ha haft längre perioder av frånvaro under skolan och de är inte alltid redo att gå in i en klass med en gång. Då kan de få börja med att arbeta med en lärare här under en period. Men det är ingen permanent lösning, utan målet med arbetssättet är hela tiden att eleven ska ha sin undervisning i helklass. Det är härligt att se när det fungerar, säger Carina Forslund som är specialpedagog och stödsamordnare på Stödenheten.

Hon berättar att de flesta elever kan studera i stor grupp om skolan skapar rätt förutsättningar. Det är viktigt att arbetet utgår ifrån den inledande kartläggningen, som visar elevens styrkor och svårigheter.

– I början är det ofta viktigast att måna om lugn och ro och erbjuda en fast tid och plats för studier. Då kan eleven börja arbeta på ett sätt som han eller hon klarar och på sin egen nivå. Vi vill hitta lösningar i flera steg för var och en. Starten kan vara en så kallad flexkurs där eleven mest arbetar med sitt lärande här på Stödenheten men har kontakt med betygssättande lärare, för att stegvis övergå till att delta i klassundervisning.

Samarbetet mellan den läraren, eleven och stödläraren här hos oss är viktigt.

Trygghet och kontinuitet är centralt, berättar Carina. Har skolan till exempel lovat någon att få tillgång till ett visst rum på vissa lektioner så fungerar det inte att plötsligt ändra på det och godtyckligt flytta runt eleven mellan olika grupprum.

– Vi har arbetat länge med våra lokaler och vi har hittat en bra placering i det här stora huset, med en egen entré. Det går att ta sig hit utan att behöva träffa så många andra elever på skolan. Eleverna på komvux kan också komma hit till Stödenheten för att få jobba i lugn och ro på vissa lektioner, göra prov eller muntliga framställningar, till exempel.

Stödenhetens arbetssätt

Ett tiotal medarbetare har hela eller delar av sina tjänster på Stödenheten. De är specialpedagoger eller lärare med specialpedagogisk kompetens och tillsammans representerar de nästan alla teoretiska ämnen. Dessutom erbjuder de strukturstöd för kurser hos externa anordnare, till exempel inom transport- eller barnskötarutbildning. De ger också lärare handledning om pedagogiska konsekvenser av funktionsnedsättningar eller digitala verktyg.

– Vi sitter med i ämneslagen och det gör att våra kunskaper sprids och vävs in i det ordinarie arbetet, berättar Carina.

Samverkan gör det möjligt

De tre stödsamordnarna på enheten har ett nära samarbete med rektorerna på skolan och med studie- och yrkesvägledare och expeditiionspersonal på antagningsenheten. De har delat upp sig på så sätt att var och en av dem har kontakt med

några av stödlärarna och några av de betygssättande lärarna och studie- och yrkesvägledarna.

– Ja, det är bra för kontinuiteten för eleverna, när de ska läsa nya kurser till exempel. Vi stödsamordnare har också upparbetade kontakter med socialtjänsten, psykiatrin, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Denna täta samverkan gör det möjligt för oss alla att ha en helhetssyn kring eleven och dra åt samma håll.

Specialpedagogiska skolmyndigheten ger dig stöd i arbetet

Du är välkommen att ta kontakt med oss på Specialpedagogiska skolmyndigheten när du vill utveckla lärmiljöer som är tillgängliga för alla. Vi erbjuder specialpedagogiskt stöd till vuxenutbildningen, svarar på frågor och erbjuder kompetensutveckling. Vår myndighet är en samarbetspartner som bidrar med kunskap och kompetens till skolverksamheter i hela landet. Utgångspunkten är att alla vuxenstuderande ska få en lärmiljö som ger bästa möjliga förutsättningar för lärande, oavsett funktionsförmåga. Vår specialpedagogiska rådgivning sker i en dialog där du får konsultativt stöd i att utveckla kunskap och kompetens när det gäller exempelvis lärmiljön eller det pedagogiska arbetet. Läs mer och skicka in ansökan på <https://www.spsm.se/stod/>

Delaktighet i lärmiljön

Delaktighet handlar om en demokratisk rättighet att få delta i samhällslivet på samma villkor som andra. I lärmiljön innebär det att kunna vara en aktiv del av aktiviteter och relationer. För att få syn på vad det är som hindrar delaktighet, och hur delaktighet kan främjas, har SPSM tagit fram en modell som presenteras i skrifterna *Där man söker får man svar* och *Delaktighet – ett arbetssätt i skolan*. Modellen utgår från sex olika aspekter av delaktighet och kan fungera som stöd i samtal med studerande. Istället för att använda mer allmänna frågor om delaktighet, som riskerar att bli för abstrakta, utgör de sex aspekterna något att resonera runt. Aspekterna är beroende av varandra och hänger ihop. För delaktighet krävs:

- **Tillhörighet** som handlar om formell legitimitet och innebär att man tillhör en viss grupp eller aktivitet. Den studerande kan få formell tillhörighet genom att till exempel vara inskriven på en kurs eller ingå i en viss fritidsaktivitet.
- **Tillgänglighet** som innebär att ha tillgång till platser, aktiviteter och sammanhang.
- **Samhandling** som betyder att delta i samma

handling som andra. Det kan vara i samtal, grupparbeten eller aktiviteter på rasten. Det huvudsakliga är inte att alla gör exakt samma sak. Det viktiga är att man deltar i något tillsammans med andra.

- **Erkännande** som innebär att de andra, såväl kurskamrater som lärare med flera erkänner och accepterar individen utifrån den person han eller hon är.
- **Engagemang** som finns som en upplevelse inom den studerande men som i hög grad påverkas av omgivningen.
- **Autonomi** som innebär inflytande och självbestämmande.

Det är viktigt att utgå från att delaktighet är grundläggande för såväl kunskapsutveckling som social utveckling. Målet kan emellertid inte vara att alla ska vara delaktiga i alla aktiviteter eller situationer hela tiden. Det orkar ingen vara. Det är ingen annan än personen själv som kan avgöra vad som är en rimlig nivå för hans eller hennes delaktighet i studierna eller i andra verksamheter.

Stöd ur ett interkulturellt perspektiv

Drygt 1,9 miljoner, eller cirka 19 procent, av Sveriges befolkning är födda utomlands. De flesta som invandrar till Sverige anländer i vuxen ålder och många söker till utbildningar för att lära sig svenska och komplettera tidigare studier. Enligt Skolverkets statistik från 2019 var 96 procent av eleverna inom komvux på grundläggande nivå födda utomlands. Av eleverna på gymnasial nivå var 43 procent födda utomlands. Andelen utlandsfödda ökar även inom högre utbildning och på yrkesförberedande utbildningar. För många blir vuxenutbildning det första mötet med språket, det svenska skolsystemet och samhället i stort.

Interkulturellt perspektiv

Anordnare av vuxenutbildning möter således studerande från hela världen i sina klassrum och undervisningssalar. Därför behöver lärare och andra medarbetare ha ett interkulturellt perspektiv. Perspektivet handlar om självreflektion och att vara medveten om sina egna föreställningar, fördomar, kunskaper och vanor. Grundläggande är att medarbetarna på utbildningen också är intresserade av andras erfarenheter.

Skilda referensramar

En del flerspråkiga studerande har kognitiva eller fysiska funktionsnedsättningar sedan födseln. Vissa har levt i krig och fattigdom och många har varit på flykt. Krigsskador eller trauman kan i sig leda till funktionsnedsättningar och tillgången på läkarvård, rehabilitering och habilitering kan ha varit begränsad.

Kunskapen, och medvetenheten, om den egna funktionsnedsättningen kan variera stort hos flerspråkiga vuxenstuderande precis som den gör i befolkningen i övrigt. Några har levt hela sitt liv med en synlig funktionsnedsättning och är vana vid att använda hjälpmedel. För andra kan svårigheterna vara nyförvärvade eller nyligen upptäckta.

När diagnos och utredning saknas

Situationen kan vara komplex då det ofta finns många möjliga förklaringar till varför den studerande inte når målen för sina studier. Långsam inläring kan bero på bristande studieteknik och ovana vid det svenska skolsystemet (se ruta på sidan 16). Det kan också bero på någon funktionsnedsättning: allmänna läs- och skrivsvårigheter och eller dyslexi, hörselnedsättning, synnedsättning eller koncentrationssvårigheter till följd av till exempel adhd eller posttraumatiskt stressyndrom.

Begreppen flerspråkig och interkulturell

I skriften används begreppet *flerspråkiga* vuxenstuderande. I det här sammanhanget omfattar begreppet personer som, under sin uppväxt, har gått i andra skolsystem än det svenska och är relativt nya i det svenska språket och i det svenska samhället. Alla har de med sig olika erfarenheter och kunskaper som påverkar deras sätt att tänka, vara och tolka världen.

Interkulturell avser processer där människor med olika språk och kulturer kommunicerar och interagerar med varandra. (Källa: Nationalencyklopedin)

Att ställa medicinska diagnoser är en uppgift för vården, där bör utbildningsanordnaren hänvisa den studerande till vårdcentralen i första hand. Vägen till att acceptera sina svårigheter, och att de eventuellt behöver utredas, kan dock vara lång. Ord som ”funktionsnedsättning” och ”diagnos” kan vara okända eller förknippade med skam. Bedömningen av vad som utgör en funktionsnedsättning skiljer sig också åt mellan olika länder. Det som ses som problematiskt i den svenska kontexten kan ha varit oproblematiskt i hemlandet. Det är tydligt att i samhällen där kraven i skolan och arbetslivet ökar, växer grupperna som får diagnoser. Den som försöker motivera en studerande att begära en utredning kan behöva förklara hur vårdcentralen fungerar och vad vinsten kan bli av ett besök där. I sådana sammanhang måste det finnas en medvetenhet om att till exempel förslaget att ”be om en remiss för utredning hos psykolog” kan uppfattas olika. I en del länder är det hög status och helt normalt att ha sin personliga terapeut eller psykolog. I andra länder associeras psykologer med rättspsykiatri på fängelser och mentalsjukhus.

Orienterande samtal om stödinsatser

Om en studerande riskerar att inte nå målen för sina studier behöver utbildningsanordnaren erbjuda ett orienterande samtal för att prata om vilka stödinsatser som kan passa. Förutsättning-

arna för att hinna med orienterande samtal skiljer sig åt inom olika skolformer. Det står emellertid klart att orienterande samtal är en förutsättning för att kunna skapa en tillgänglig lärmiljö, där stödet utgår från individens behov. Det svenska sättet att ge stöd kan behöva anpassas för att det ska fungera för flerspråkiga personer. Om det finns behov av lugna platser för återhämtning kan det behövas separata vilorum för män och kvinnor.

Utgångspunkten vid utformandet av ett fungerande stöd måste vara intresse, lyhördhet och tydlighet. Intresse handlar om att vilja ta reda på vad den studerande har med sig för tidigare kompetenser och utgå från dem.

Ny i det svenska skolsystemet

För den som har gått i ett skolsystem som uppmuntrar utantillinläring kan det behövas mycket övning för att börja arbeta självständigt och med problemlösning. Även bristande vana vid att tänka källkritiskt och granskande kan göra det svårt att utföra uppgifter. Samarbetsformer och presentationstekniker skiljer sig också åt i olika skolsystem. En del studerande saknar erfarenhet av grupparbeten, uppsatsskrivande eller muntliga redovisningar och för den som tidigare har saknat tillgång till dator kan det ta tid att erövra tangentbord och ordbehandlingsprogram.

Lyhördhet innebär att vara öppen för att situationer kan tolkas på olika sätt utifrån olika referensramar. Den som har goda erfarenheter av stöd från sin skoltid har större möjligheter att påverka sin situation och ta till sig förslag. Medan den som upplevt misslyckanden, på grund av uteblivet stöd eller missriktade insatser, kan vara motspänstig och försöka dölja sina svårigheter.

Tydlighet handlar om att ge ord och begrepp innehåll. Det är ofta nödvändigt att förklara vad till exempel ”anteckningsstöd”, ”mentorsstöd” och ”förlängd provtid” innebär.

Modersmålsstödjare eller tolk

Modersmålsstödjare och tolkar är ofta en tillgång i samtal med studerande som nyligen har börjat lära sig svenska och är nya i det svenska samhället. Även tolkar och modersmålsstödjare kan behöva få en förklaring av skoltypiska begrepp som ”speciallärare” och ”arbetslag” om de saknar förkunskap om detta. Söker man auktoriserad språktolk har Kammarkollegiet en lista på sin webbplats som omfattar ett sextiotal olika språk.

Inventera interkulturellt stöd

Nedan finns en lista med aspekter av interkulturellt stöd. Den är förstås inte heltäckande. Grunden i det interkulturella förhållningssättet är en medvetenhet om sitt eget synsätt, och en öppenhet och nyfikenhet på andras. Medarbetare inom vuxenutbildningen måste våga och vilja ställa frågor om vad som fungerar för den enskilda studerande.

Att tänka på när det gäller interkulturellt stöd

- Erbjuder utbildningen orienterande samtal om stöd, till flerspråkiga studerande med funktionsnedsättning?
- Finns rutiner för att anlita tolkar och modersmålsstödjare?
- Är lärare och andra medvetna om vikten av att förklara innebörden av begrepp i samtal om stödinsatser?
- Får lärare, studie- och yrkesvägledare, stödpersoner, personal i matsalen, kaféet och vaktmästeriet kunskap för att kunna möta flerspråkiga studerande på ett bra sätt utifrån ett interkulturellt perspektiv?
- Bilder kan användas som stöd i undervisningen. Finns medvetenhet om att bildspråk också är kulturellt bundet? (Lästips: Qarin Franker).
- Kan utbildningen förmedla kontakter till arbetsförmedling, flyktingenheten (eller motsvarande) och till exempel socialtjänst när den studerande behöver sådant stöd utanför studiesituationen?

En stöttande organisation

Ledningen på utbildningen har en nyckelroll i arbetet med att skapa en tillgänglig lärmiljö. Det är ledningen som kan ge medarbetare de förutsättningar som behövs. Det kan handla om att ge tid för fortbildning om till exempel tillgänglighet, funktionsnedsättningar och digitala verktyg som talsyntes och andra hjälpmedel. Det behövs också tydlighet kring arbetsfördelningen. Alla bör veta vem som ansvarar för till exempel inventering av tillgänglighet och orienterande samtal med studerande.

Arbetslag eller enskilda medarbetare kan behöva tid för att planera stödinsatser, beställa anpassade läromedel, ge extra studiehandledning och anpassa prov.

Det är bra om det finns rutiner för samarbete med modersmålsstödjare och tolkar och för att kunna lotsa studerande vidare till andra samhällsaktörer vid behov.

Handledning

De medarbetare som ger stöd till personer med funktionsnedsättning kan ha behov av handledning från till exempel en specialpedagog eller annan sakkunnig. Det kan finnas frågor om hur man ska hantera specifika situationer eller hur man ska förstå funktionsnedsättningarna, hur de kommer till uttryck och vad som är rimliga krav på den studerande.

Samarbete kring teknik

Många studerande har gott stöd av it-baserade lösningar. På utbildningar som använder it-stöd i undervisningen behövs tekniskt support. Övergripande system, både plattformar och operativsystem, uppdateras med jämna mel-

lanrum. Uppgraderingarna kan innebära att vissa program inte längre är kompatibla. Då krävs en it-tekniker som kan hjälpa till och som har god kännedom om vilka program som används och vad de kräver för system. Ett nära samarbete mellan lärare och tekniker är önskvärt och är särskilt viktigt vid beställning av nya program och digitala verktyg. En genomtänkt it-policy, med utrymme för individuella lösningar, är ofta en framgångsfaktor. Ett system där man loggar in på datorn i ett ursprungsläge där alla inställningar är gemensamma kan försvåra för studenter som behöver ha personliga inställningar.

Utökad studievägledning

Utbildningsanordnaren kan göra en viktig insats genom att prioritera resurser och tid så att studerande kan få utökad studievägledning vid behov. Att diskutera sitt studieval med någon som är insatt i hur utbildningen fungerar är viktigt för de flesta, men kan vara särskilt betydelsefullt för personer med funktionsnedsättning. Genom att gå igenom utbildningens olika moment, och få information om vilket stöd som finns att få, kan personen bedöma sina förutsättningar för att kunna genomföra studierna. Till exempel kan studie- och yrkesvägledaren, en lärare, rektor eller en kurator ge sådan information och hjälpa till med planering inför studiestarten. För en person med funktionsnedsättning kan det vara nödvändigt att starta planeringen för sina studier i god tid eftersom vissa former av stöd kräver förberedelser och kontakter med andra myndigheter eller instanser. Det kan till exempel ta tid att beställa och få anpassad studielitteratur eller att hitta en lämplig stödperson.

Ansvar för och finansiering av stödinsatser

Skolväsendet för vuxna eller komvux

Skolväsendet för vuxna omfattar kommunal vuxenutbildning, som ofta förkortas till komvux.

Komvux består av fem skolformsdelar:

- komvux på grundläggande nivå
- komvux på gymnasial nivå
- komvux som särskild utbildning på grundläggande nivå
- komvux som särskild utbildning på gymnasial nivå
- komvux i svenska för invandrare (sfi).

Övrig vuxenutbildning

Övrig vuxenutbildning omfattar:

- yrkeshögskola
- högskola och universitet
- folkhögskola och studieförbund
- arbetsmarknadsutbildning och privata utbildningar.

Regleringen kring specifika stödinsatser och ansvaret för finansieringen skiljer sig åt mellan de olika utbildningsformerna. SPSM ger råd, stöd och bidrag till skolväsendet för vuxna. Myndigheten fördelar också bidrag till högskolor, universitet, folkhögskolor och studieförbund. På de följande sidorna finns matriser som visar vem som har ansvar för, och vem som finansierar stödinsatser i dessa utbildningsformer. Motsvarande matriser finns inte för de övriga utbildningsformerna. Yrkeshögskolan får sina medel från Myndigheten för yrkeshögskolan, arbetsmarknadsutbildningar får stödet till sina studerande via Arbetsförmedlingen. Då det gäller privata utbildningar finns inget lagreglerat stöd.

Stödinsatser i kommunal vuxenutbildning

Varje studerande inom skolväsendet för vuxna ska ha en individuell studieplan. Planen ska innehålla uppgifter om den studerandes mål och omfattning av studierna. Om en studerande inom skolväsendet för vuxna riskerar att inte utvecklas i riktning mot målen för sin utbildning, ska stöd skyndsamt sättas in. Enligt Skolverkets allmänna råd *Arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram* gäller bestämmelsen om stöd i form av extra anpassningar för elever inom skolväsendet för vuxna. Däremot gäller inte skollagens bestämmelser om åtgärdsprogram och särskilt stöd.

Extra anpassningar är sådana stödinsatser som normalt är möjliga att genomföra inom ramen för den ordinarie undervisningen. Det behöver inte fattas något formellt beslut om extra anpassningar. De allmänna råden säger vidare att när en elev inte utvecklas i riktning mot utbildningens mål ska skolan se över sin organisation och omfördela resurserna. Det handlar till exempel om vilka pedagogiska metoder som används, hur lärmiljöerna är organiserade och hur elevgruppen fungerar.

Det är huvudmannens ansvar att ge skolorna tillräckliga resurser för att leva upp till skollagens bestämmelser om extra anpassningar. Rektor ansvarar för att ge lärarna förutsättningar i arbetet med stödinsatserna. Det är också rektor som fördelar och säkerställer resurser utifrån elevernas olika förutsättningar och behov. I första hand ska rektor omprioritera befintliga resurser. Om detta inte är tillräckligt kan rektor begära extra resurstilldelning hos skolhuvudmannen.

Av skollagen framgår att en huvudman för vuxenutbildning får anordna elevhälsa för sina elever.

Kommunal vuxenutbildning

Vilket stöd?	Vem ansvarar?	Vem finansierar?
Lokaler, teknisk utrustning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Merkostnader för samordning, kurator, psykolog, SYV.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Läraryrkesinsatser.	Utbildningsanordnaren som kan få råd och stöd, kompetensutveckling och information från SPSM.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Stödperson eller mentor.	Utbildningsanordnaren som kan få råd och stöd från SPSM.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Tolk för döva, dövblinda och personer med hörselnedsättning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Tillgängliga läromedel.	Utbildningsanordnaren eller den studerande. SPSM kan ge information om, och tillgång till, anpassade läromedel.	Den studerande eller utbildningsanordnaren.
Studiefinansiering.	Den studerande.	Den studerande kan söka studiestöd från CSN. Studerande inom kommunal vuxenutbildning som särskild utbildning kan i vissa fall ansöka om tidsersättning från SPSM.

Extra anpassningar och utveckling av undervisningen

Ur Skolverkets *Allmänna råd för arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*: "Exempel på extra anpassningar kan vara att hjälpa en elev med att planera och strukturera ett schema över skoldagen, eller ge extra tydliga instruktioner eller stöd för att sätta igång arbetet. Även ledning i att förstå texter, förklaringar av ett ämnesområde på ett annat sätt eller färdighetsträning inom ramen för den ordinarie undervisningen, exempelvis lästräning, är att anse som extra anpassningar. Särskilda läromedel eller särskild utrustning, till exempel hjälpmedel för att förstå och passa tider samt digital teknik med anpassade programvaror kan även, som huvudregel, ingå inom ramen för extra anpassningar. Till extra anpassningar hör även enstaka specialpedagogiska insatser. Det kan vara en speciallärare som under en kort tid, till exempel två månader, arbetar tillsammans med eleven."

Hos Skolverket finns också stödmaterialet *Att planera, bedöma och ge återkoppling, stöd för undervisning* som ger lärare stöd i arbetet med pedagogisk bedömning och utveckling av undervisningen.

Yrkeshögskolan

Yrkeshögskolan ger kvalificerade yrkesutbildningar som utformas efter arbetslivets behov. Den består av hundratals olika utbildningar som drivs av olika utbildningsanordnare runt om i landet. Anordnarna kan vara privata utbildningsföretag, kommuner, regioner eller universitet och högskolor. Varje utbildning måste ha tillstånd från Myndigheten för yrkeshögskolan, som även utövar tillsyn och granskar utbildningarnas kvalitet.

Lagen om yrkeshögskolan och en rad förordningar reglerar de utbildningar som ingår i yrkeshögskolan. I *Förordning om yrkeshögskolan* framgår det att studerande på yrkeshögskoleutbildningar, som har en konstaterad funktionsnedsättning, har rätt att erhålla särskilt pedagogiskt stöd i sina studier. Exempel på särskilt pedagogiskt stöd kan vara teckenspråkstolk, anteckningsstöd, alternativ examination, inläsning av litteratur eller utökad lärartid om det krävs för att den studerande ska nå utbildningens mål. Det finns många utbildningar att välja på och några som är också speciellt riktade till personer med funktionsnedsättning.

Utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan kan ansöka om statsbidrag eller särskilda medel från Myndigheten för yrkeshögskolan. Bidragen ska gå till pedagogiska insatser för studerande med funktionsnedsättning, alltså det som kallas särskilt pedagogiskt stöd.

Högskola och universitet

Utbildning på högskola och universitet innebär högre eftergymnasiala studier. Sammanlagt finns det drygt 50 högskolor, universitet och enskilda utbildningsanordnare som ger akademisk utbildning i Sverige.

På alla universitet och högskolor finns särskilda samordnare som arbetar med att ge stöd till studerande med funktionsnedsättning. Hur mycket stöd man kan få varierar mellan olika lärosäten. Det är ofta samordnarna som beslutar om det efter att ha gjort en kartläggning av studentens behov. En medicinskt dokumenterad funktionsnedsättning är vanligen en förutsättning för att få stödet. SPSM har tagit fram ett webbaserat stödmaterial, Mentorshandboken, som beskriver vilka typer av stöd det kan handla om, se rutan nedan.

Högskolor och universitet söker bidrag från SPSM för att kunna ge de studerande stöd i form av mentorer, anteckningsstöd och stöd vid förflyttning till studerande med rörelsenedsättning. Stockholms universitet fördelar ett högskolegemensamt anslag mellan universitet och högskolor, så kallade riktade nationella medel för särskilt pedagogiskt stöd.

Mentorshandboken

Mentorshandboken är ett webbaserat stödmaterial för mentorer som stöttar högskolestuderande med funktionsnedsättning. Avsnittet om studieteknik och studieplanering är relevant även i annan vuxenutbildning. Det tar bland annat upp visuellt stöd, tips för läsning av längre texter och problemlösning. Materialet finns på www.spsm.se/mentorshandboken.

Högskolor och universitet

Vilket stöd?	Vem ansvarar?	Vem finansierar?
Lokaler, teknisk utrustning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Merkostnader för studenthälsa studie- och karriärvägledning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren enligt ansvars- och finansieringsprincipen.
Läroinsatser, extra handledning, enskild handledning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från Stockholms universitet, för de kostnader som överstiger 0,3 procent av anslaget för grundutbildning.
Stödperson eller mentor.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från Nationella medel vid Stockholms universitet, för de kostnader som överstiger 0,3 procent av anslaget för grundutbildning. För mentor, anteckningsstöd och stöd vid förflyttning till studerande med rörelsehinder, neuropsykiatriska eller psykiska funktionsnedsättningar kan utbildningsanordnaren söka bidrag från SPSM.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Tolk för döva, dövblinda och personer med hörselnedsättning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från Stockholms universitet, för de kostnader som överstiger 0,3 procent av anslaget för grundutbildning.
Tillgängliga läromedel och kurslitteratur.	Utbildningsanordnaren och Myndigheten för tillgängliga medier har ett gemensamt ansvar för att förse den studerande med (obligatorisk) kurslitteratur i anpassade format. Den studerande lånar litteraturen vid högskolebiblioteken.	Myndigheten för tillgängliga medier, MTM.
Studiefinansiering	Den studerande	Den studerande kan söka studiestöd från CSN.

Folkhögskola

Folkhögskolestudier är ofta ämnesövergripande och bedrivs i projektform med utgångspunkt i deltagarnas behov, förkunskaper och erfarenheter. Folkhögskolor är inte bundna av centralt fastställda läroplaner. Varje folkhögskola bestämmer själv över sin verksamhet och profil. Folkrörelser, organisationer och stödföreningar driver cirka 110 folkhögskolor och regionerna driver ett fyrtiotal. SPSM ger bidrag till folkhögskolorna för anpassning av studiemiljön för deltagare med

funktionsnedsättning, till exempel genom att tillhandahålla stödpersoner. Folkbildningsrådet är den organisation som sätter upp regler för folkbildningen och ansvarar för statens generella bidrag för verksamheten. Här finns även det studeranderättsliga rådet dit deltagare kan vända sig om de inte anser att skolan gett det stöd som den är skyldig att ge. Mer information om folkhögskolornas utbud och ansökan finns på www.folkhogskola.nu.

Folkhögskola

Vilket stöd?	Vem ansvarar?	Vem finansierar?
Lokaler, teknisk utrustning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren ska enligt ansvars- och finansieringsprincipen, bekosta att lokalerna är tillgängliga. Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från SPSM för anpassning av teknisk utrustning.
Utökade lärarinsatser.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag för merkostnader hos SPSM. Folkbildningsrådet beviljar bidraget.
Stödperson eller mentor.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag för sina kostnader hos SPSM.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Tolk för döva, dövblinda och personer med hörselnedsättning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag för sina kostnader hos SPSM.
Tillgängliga läromedel.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren kan söka bidrag från SPSM. För att få tillgängliga läromedel för personer med synnedsättning eller dövblindhet kan utbildningsanordnaren vända sig till SRF.
Studiefinansiering.	Den studerande.	Den studerande kan söka studiestöd från CSN. Studerande vid vissa korta kurser på folkhögskola kan genom utbildningsanordnaren ansöka om bidrag för kost, logi, resor och i vissa fall timersättning från SPSM.

Studieförbund

Studieförbundens verksamheter utgår ifrån deltagarnas erfarenheter, behov och förkunskaper. Folkbildningsrådet fördelar och följer upp statsbidrag till studieförbund. Studieförbunden ansöker inte om bidrag från Folkbildningsrådet utan de får ett bidrag baserat på inrapporterade studietimmar och hur många personer med

behov av stöd som har deltagit i olika studiecirkel. Tillgänglighet och möjligheter för personer med funktionsnedsättning att kunna delta i verksamheten är ett viktigt motiv för statens stöd till folkbildningen. Om någon av deltagarna på studiecirkeln har en funktionsnedsättning som innebär att det behövs personbundet stöd kan man få extra bidrag.

Studieförbund

Vilket stöd?	Vem ansvarar?	Vem finansierar?
Lokaler, teknisk utrustning.	Utbildningsanordnaren.	Utbildningsanordnaren ska enligt ansvars- och finansieringsprincipen, bekosta att lokalerna är tillgängliga. Har en deltagare i en studiecirkel behov av särskild teknisk utrustning finansieras det inom bidraget från Folkbildningsrådet.
Ledarinsatser.	Utbildningsanordnaren.	Ingår i bidrag från Folkbildningsrådet.
Stödperson och mentor.	Utbildningsanordnaren.	Ingår i bidrag från Folkbildningsrådet.
Personlig assistans.	Den studerande.	Den studerandes hemkommun eller Försäkringskassan.
Tolk för döva, dövblinda och personer med hörselnedsättning.	Utbildningsanordnaren.	Ingår i bidrag från Folkbildningsrådet.
Tillgängliga läromedel.	Utbildningsanordnaren eller den studerande.	Studieförbundets lokalavdelning avgör vem som bekostar den studerandes läromedel. För att få tillgängliga läromedel för personer med synnedsättning eller dövblindhet kan utbildningsanordnaren vända sig till SRF.
Studiefinansiering.	Den studerande.	Studerande vid vissa korta kurser på studieförbund kan genom utbildningsanordnaren ansöka om bidrag för kost, logi, resor och i vissa fall timersättning från SPSM.

Arbetsmarknadsutbildning

En person som är arbetssökande kan få möjlighet att ta del av ett arbetsmarknadspolitiskt program genom Arbetsförmedlingen. Det kan till exempel innebära att personen går en arbetsmarknadsutbildning, vilket är en kort yrkesinriktad utbildning som är anpassad utifrån arbetsmarknadens behov. Arbetsmarknadsutbildningar upphandlas av olika utbildningsanordnare, till exempel utbildningsföretag, högskolan eller kommunala uppdragsverksamheten. Upphandlade arbetsmarknadsutbildningar ska generellt vara tillgängliga för arbetssökande med funktionsnedsättning.

Via Arbetsförmedlingen kan vissa arbetssökande, efter individuell bedömning, få stöd i form av särskilda anpassningar. Det kan till exempel bestå av extra lärarinsatser, teckenspråkstolkning eller hjälpmedel i studiesituationen. Arbetsförmedlingen kan också lämna ekonomiskt stöd för att ta fram studiematerial som är anpassat för att personer med funktionsnedsättning ska kunna delta i arbetsmarknadsutbildningen. Det kan till exempel vara ljudböcker eller material med punktskrift.

Privata utbildningar

Det finns även eftergymnasiala utbildningar som bedrivs i privat regi utan offentliga eller statliga bidrag. Det finns exempelvis utbildningar inom hudvård och skönhet eller inom reklamområdet som drivs av enskild huvudman. Utbildningarna finansieras genom att den studerande betalar en avgift eller att företag beställer en skräddarsydd kurs. Ersättningar från Folkbildningsrådet eller SPSM utgår inte till enskild huvudman som driver privat utbildning.

De som bedriver utbildningar som leder fram till vissa examina, omfattas av diskrimineringslagen.

Stöd för att livssituationen ska fungera

För att studierna ska lyckas är det mycket annat i livet som också måste fungera. Det är inte utbildningsanordnarens ansvar att ge stöd utanför ”skoltid”. Det finns emellertid ingen myndighet eller annan instans som har helhetsansvar och kan hjälpa en person med funktionsnedsättning att få det stöd som han eller hon behöver på olika livsområden. Det finns inte ens någon samlad beskrivning av vilka stödinsatser som erbjuds, och vem som ansvarar för dem, eftersom det ser olika ut i olika delar av landet. Ansvarsgränser ändras dessutom över tid.

Höga krav på att ta egna initiativ

Sedan 1990-talets handikappreformer har betoning på individens egna initiativ ökat, när det gäller att formulera sina behov och begära stöd. Insatser från kommunen kan till exempel bara ges om den enskilde själv begär det. Detta kan skapa problem för de personer med funktionsnedsättning som har svårt att själva formulera, hitta och söka stöd på det sätt som systemet kräver. Många saknar kunskap om de egna rättigheterna och det kan vara svårt att ta sig fram i ”myndighetsdjungeln”. Myndigheter och regelverk kan utgöra en helt ny värld för den som får en funktionsnedsättning mitt i livet, för den som nyligen blivit

vuxen och inte längre har vårdnadshavare som kan företräda henne eller honom eller för den som har växt upp i ett annat land.

- Socialt och praktiskt stöd söker personen via kommunen. *Socialtjänstlagen* (SoL) gäller generellt medan *Lag om stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning* (LSS) endast omfattar en avgränsad grupp med omfattande svårigheter och stort behov av stöd för att klara sitt dagliga liv. Även bostadsanpassning och parkeringstillstånd för rörelsehindrade söker personen hos kommunen.
- Habilitering, sjukvård och tandvård har regionen ansvar för. Regionen står också för tolkservice som gäller vardagstolkning för döva, personer med hörselnedsättning, vuxendövhet eller dövblindhet i vissa sammanhang.
- Olika ekonomiska bidrag (socialförsäkringsstöd) som vårdbidrag, handikappersättning, bilstöd, tandvårdsstöd, assistansersättning, aktivitetsersättning och sjukersättning söker personen hos Försäkringskassan.

- Arbetsförmedlingen har olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder för personer med funktionsnedsättning.

Även om ansvarsfördelningen kan se tydlig ut ovan så finns det många områden där ansvaret i praktiken fördelas mellan olika huvudmän från fall till fall.

Lotsa bland myndigheter

Det utbildningsanordnaren kan göra är att skapa en funktion dit studerande kan vända sig för att få hjälp med att fylla i blanketter, ta kontakter, tolka information och annat för att hitta rätt i systemen. Detta är ett frivilligt åtagande för utbildningsanordnaren, men ibland helt nödvändigt för att få livs- och studiesituationen att fungera för den studerande. Det underlättar för de studerande om den person som har uppdraget är lätt att få tag i. Det skulle kunna vara en studie- och yrkesvägledare, kurator, en modersmålsstödjare eller någon som sitter i receptionen. I slutändan är det emellertid den enskilde själv som måste ansöka om stödet.

Informera om särskilda regler kring studiemedel

Det finns situationer som studerande med funktionsnedsättning riskerar att hamna i lättare än andra. Man kanske inte orkar studera på heltid eller i samma studietakt som andra och kan ha återkommande sjukperioder. Det är individens eget ansvar att ha kontakterna med Centrala studiestödsnämnden, och att ordna sjukskrivning om det behövs. Utbildningsanordnare, lärare och studie- och yrkesvägledare kan emellertid göra en viktig insats genom att upplysa den studerande om de särskilda regler kring studiemedel som finns.

Det går att få studiemedel för heltidsstudier eller för deltidsstudier på 75 eller 50 procent. Är studietakten lägre än 50 procent kan man inte få studiemedel. Om man på grund av sin funktionsnedsättning inte kan studera på heltid, utan bara på deltid, kan man ansöka om att få aktivitets- eller sjukersättning från Försäkringskassan för den tid man inte orkar studera. Det förutsätter dock att Försäkringskassan bedömer att studie- och arbetsförmågan är nedsatt minst ett år framåt. Den som redan har aktivitetsersättning, när han eller hon börjar studera, ska vända sig till Försäkringskassan för att berätta om de ändrade förhållandena och fråga om han eller hon får behålla sin aktivitetsersättning under studietiden.

Det finns möjligheter att ansöka om fullt studiemedel även om man bara studerar på deltid. Det kan beviljas till studerande som lägger ned mer tid än normalt på sina studier på grund av sin funktionsnedsättning. Den studerande måste också ha utnyttjat alla stödåtgärder som utbildningen erbjuder men ändå inte klara av att studera i normal studietakt. Det krävs även ett intyg som styrker funktionsnedsättningen. Centrala studiestödsnämnden gör sin bedömning efter prövning i varje enskilt fall. Att få studiemedel för heltid fast man studerar på deltid gör att man får högre studieskulder. Centrala studiestödsnämnden kan skriva av den del av studieskulden som orsakas av förlängd studietid på grund av funktionsnedsättning. Även det sker efter prövning i varje enskilt fall.

Studerande som inte bor på studieorten kan få merkostnadslån från Centrala studiestödsnämnden för resor mellan hemmet och studieorten. Detta gäller bland annat om den studerande har styrkta medicinska skäl för resor med egen bil.

Frågor om hjälpmedel

Personliga hjälpmedel i utbildningen kan underlätta för den studerande att delta i undervisningen och andra aktiviteter. Det är svårt att säga generellt vad som är ett personligt hjälpmedel och hur den studerande ska gå till väga för att få hjälpmedlet och vem som ska betala. Det finns också oklarheter om var gränsen går för vad som är personliga hjälpmedel, pedagogiska hjälpmedel och utrustning. Om den som studerar behöver hjälpmedel kan personen börja med att vända sig till sin vårdcentral eller annan som har rätt att förskriva hjälpmedel. Vilka hjälpmedel som förskrivas varierar beroende på vilken prioritering regionen gör.

Studiemedel

Centrala studiestödsnämnden (CSN) är den myndighet som betalar ut studiemedel. Studier som ger rätt till studiemedel från CSN är studier på högskola och universitet, folkhögskola och kommunal vuxenutbildning på grundläggande och gymnasial nivå. Det går inte att få studiemedel från CSN för studier inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare eller inom kommunal vuxenutbildning som särskild utbildning för vuxna.

Överklagandenämnden för studiestöd är en myndighet med uppgift att pröva överklaganden av vissa beslut fattade av CSN. I hanteringen av överklaganden ingår frågor om stöd till vuxenstuderande med funktionsnedsättning av olika slag.

Referenser och lästips

Referenslista

- Arbetsförmedlingen och Statistiska centralbyrån (2015), *Arbetskraftsundersökningarna 1:a kvartalet 2015*. Hämtad 2015-07-31 från http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Publiceringskalender/Visa-detaljerad-information/?publobjid=23834
- Lewin, B. (1998). Funktionshinder och medborgarskap. (Doktorsavhandling) *Socialmedicinsk tidskrifts skriftserie*, nr 55. Uppsala universitet.
- Prop. 1999/2000:79. *Från patient till medborgare*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 2007:1345. *Förordning om statsbidrag vid vissa studier för personer med funktionshinder*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 2011:1163. *Förordning om statsbidrag till särskilt utbildningsstöd*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SFS 1974:152. *Regeringsformen* 1 kap. 2§. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Skolverket. (2014). *Allmänna råd för arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2019). Komvux, elever och kursdeltagare, riksnivå. Tabell 3 A: *Elever kalenderåren 2010-2019*. Sveriges officiella statistik. Hämtad 2021-06-01 från www.skolverket.se/skolutveckling/statistik
- Socialstyrelsen. (2010). *Inkomster och utgifter för vissa personer 20-64 år med funktionsnedsättningar – Specialbearbetning av SCB:s undersökning HEK*.
- SOU 2011:83. *En samlad tolktjänst*. s 112. Stockholm: Fritzes.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2015). *Delaktighet – ett arbetssätt i skolan*. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2014). *Där man söker får man svar*. FoU-skriftserie nr 2. Härnösand: SPSM.
- Statistiska centralbyrån. Sveriges officiella statistik. Statistiska meddelanden. *Sveriges framtida befolkning 2014-2060*. Hämtad 2015-08-04 från http://www.scb.se/Statistik/BE/BE0401/2014I60/BE0401_2014I60_SM_BE18SM1401.pdf
- Ungdomsstyrelsen. (2013). *Fokus 12 Levnadsvillkor för unga med funktionsnedsättning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsens skrifter 2012:3.

Lästips

- Aspelin, J. (Red). (2013). *Relationell Specialpedagogik - i teori och praktik 2013:02*. Kristianstad: Kristianstad University Press.
- Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. (Wadensjö P., övers.). Stockholm: Natur & Kultur.

- Eklund, I. & Thörnroth Engborg, A. (2018). *Digital kompetens för SFI-lärare: vad innebär vuxenutbildningens digitalisering?* Stockholm : Gothia fortbildning.
- Fejes, A., Muhrman K. & Nyström S. (Red). (2020). *Om vuxenutbildning och vuxnas studier en grundbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Fejes, A. (Red). (2013). *Lärandets mångfald*. Lund: Studentlitteratur.
- Franker, Q. (2007). *Bildval i alfabetiseringsundervisning: en fråga om synsätt*. Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk, Göteborgs universitet.
- Lorentz, H. & Bergstedt, B. (2016). *Interkulturella perspektiv. Pedagogik i mångkulturella lärmiljöer*. Lund: Studentlitteratur.
- Partanen, P. (2019). *Att utveckla förmågor på vetenskaplig grund i skolan*. Ås: Skolutvecklarna Sverige.
- Schygge, J. (2019). *Vuxenutbildning: allt du behöver veta för att undervisa vuxna*. Stockholm: Gothia fortbildning.
- Selander, S. & Kress, G. (2017). *Design för lärande: ett multimodalt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolforskningsinstitutet. (2019). *Individanpassad vuxenutbildning – med fokus på digitala verktyg. Systematisk översikt 2019:03. 3*. Solna: Skolforskningsinstitutet.
- Skolverket. (2020). *Att planera, bedöma och ge återkoppling. Stöd för undervisning*. Stockholm: Skolverket.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). Fysisk tillgänglighet. Hämtad 3 juni 2021, <https://www.spsm.se/for-laromedelsproducenter/produceratillgangliga-laromedel/i-digital-form/fysisk-tillganglighet/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). Kognitiv tillgänglighet. Hämtad 3 juni 2021, <https://www.spsm.se/for-laromedelsproducenter/produceratillgangliga-laromedel/i-digital-form/kognitiv-tillganglighet/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2016). *Lika värde nr 1, 2016*. Örebro: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2019). *Mentorshandboken*. Hämtad 26 maj 2021, från www.spsm.se/mentorshandboken.
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). Stöd med digitala verktyg. Hämtad 3 juni 2021, <https://www.spsm.se/stod/specialpedagogiskt-stod/digitalt-larande/stod-med-digitala-verktyg/>
- Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2021). Tillgänglighet. Hämtad 3 juni 2021, <https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/dov-eller-nedsatt-horsel/tillganglighet/>
- Szönyi, K. & Söderqvist Dunkers, T. (2018). *Delaktighet - ett arbetssätt i skolan*. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Timperley, H. (2013). *Det professionella lärandets inneboende kraft*. Lund: Studentlitteratur, 2013 (Vi rekommenderar framförallt sidorna 32–94.)

Lagar, förordningar och förarbeten

En översikt över gällande aktuella lagar på tillgänglighetsområdet finns på Myndigheten för delaktighets webbplats: www.mfd.se

- Regeringsform (2011:109)
- Diskrimineringslag (2008:567)
- Plan- och bygglagen (2010:900)
- Arbetsmiljölagen (1977:1160)
- Skollagen (2010:800)
- Socialförsäkringsbalk (2010:110)
- Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
- Socialtjänstlagen (2001:453)
- Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen (SÖ 2008:26)
- Förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen
- Förordning (2011:1163) om statsbidrag för särskilt utbildningsstöd
- Boverkets föreskrifter och allmänna råd (BFS 2011:13) om avhjälpande av enkelt avhjälpbara hinder till och i lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser
- Prop. 1999/2000:79 *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken.*
- Prop. 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen.*
- Prop. 2008/09:28 *Mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning.*
- Prop. 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.*
- Regeringens skrivelse (skr. 2009/10:166) *Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken och grunden för en strategi framåt*

Studiepaket vuxen

Den här skriften ingår i ett webbaserat studiepaket som Specialpedagogiska skolmyndigheten har tagit fram. Arbetslag och andra personalgrupper ska kunna använda studiepaketet för gemensam fortbildning.

Fortbildningen är uppdelad i två steg

Först ska alla i personalgruppen läsa skriften och reflektera kring den, se ett par filmer och göra en kort skrivuppgift på egen hand. Sedan ska gruppen träffas för att reflektera och byta erfarenheter med varandra. Till träffen finns en film som kompletterar den här skriften och visar exempel på hur man inom utbildning för vuxna kan skapa en tillgänglig lärmiljö.

Förberedelser

För att kunna genomföra fortbildningen behöver någon ta rollen som kursansvarig. Upplägget bygger också på att någon eller några av de medverkande är samtalsledare. Det är viktigt att fortbildningen är förankrad hos rektor eller chef. Instruktioner och tips till kursansvarig, samtalsledare, rektor och deltagare finns att läsa i studiepaketet.

Fördjupning

I studiepaketet finns förslag på ytterligare fördjupning i form av filmer och skrifter, samt länkar till intresseorganisationer och andra aktörer. Vill du veta mer? Allt material är kostnadsfritt och finns på www.spsm.se/studiepaket-vuxen

En likvärdig utbildning för alla

Hos Specialpedagogiska skolmyndigheten får du stöd när du skapar lärmiljöer som är utvecklande och tillgängliga för alla. Vi erbjuder specialpedagogiskt stöd till skolor och förskolor i hela landet, svarar på frågor och erbjuder kurser och konferenser. Vi driver också åtta specialsolor, fördelar statsbidrag och utvecklar läromedel. Välkommen till Sveriges största kunskapsbank inom specialpedagogik.

Skriften *Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning - övergripande information* beskriver fyra områden som tillsammans bildar basen för en likvärdig utbildning. Dessa områden är tillgänglighet, delaktighet, inkludering och ett interkulturellt perspektiv. Till områdena kopplas praktiska checklistor, modeller eller exempel från praktiken. I skriften presenteras också lagar och regler som berör utbildningsområdet samt en genomgång av vem som ansvarar för, och finansierar, stödinsatser inom olika utbildningsformer.

Den här skriften utgör grunden i en serie om att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning. De andra skrifterna i serien beskriver specifika stödinsatser för vuxenstuderande med adhd, autismspektrumtillstånd, läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, psykisk ohälsa samt lindrig utvecklingsstörning.

På www.spsm.se/studiepaket-vuxen finns ett studiepaket för alla som möter vuxenstuderande i sitt arbete. Arbetslag och personalgrupper kan använda det för gemensam fortbildning. Till varje skrift finns filmer, skrivuppgifter och reflektionsfrågor samt tips på fördjupning och länkar.

Skriften vänder sig till anordnare av utbildning för vuxna, skolledare, lärare, studie- och yrkesvägledare och andra som är intresserade av att utforma en tillgänglig studiesituation. Förhoppningen är att materialet ska bidra till att fler vuxna med funktionsnedsättning ska kunna studera och utbilda sig utifrån sina intressen och förutsättningar.

ISBN 978-91-28-01010-8, tryckt
978-91-28-01011-5, pdf

Best.nr 00262